

Luthers Spaadom om Kirken i Norden.

Af Bjørn Kornerup.

Grundtvigs bekendte Digt til »Frants Volkmar Reinhardts Ihukommelse« (1812) indeholder bl. a. et Vers, hvori det hedder¹:

Lutherus! paa det høie Nord
Du spaaende har peget,
Der, sagde du, skal bo Guds Ord,
Naar det fra os er veget.

Den heri indeholdte Hentydning til en profetisk klingende Udtalelse af Luther har naturligt foranlediget flere til at anstille Undersøgelser om, hvorfra Grundtvig havde denne Tanke. To Forskere, cand. theol. *Villiam Jacobsen* og *H. F. Rørdam*, kom uafhængige af hinanden² til det Resultat, at der var en ikke ringe Sandsynlighed for, at Grundtvig byggede paa nogle Udtryk i den af *Hans Poulsen Resen* forfattede Takkebøn for Freden i Lübeck 1629, en Bøn, som endnu henved 150 Aar efter denne Begivenhed oplæstes hver Mikkelsdag i alle Kirker i Danmark og Norge. I denne Bøn rettes der bl. a. en Tak til Gud, fordi han naadigt har bevaret den kristne Kirke i Danmark, og der fortsættes lidt efter med disse Ord: »huilket er skeet, lige som du dermed vilde forsickre os, om huis hin gode Luther spaait hafuer, ad din sande Menighed saaledis skulde blifue ved, i disse Nordiske Land[e], oc opholdis

¹) N. F. S. Grundtvig, Hvorfor kaldes vi Lutheraner?, Kbhvn. 1812, S. 10.

²) Dansk Kirketidende, 1883, S. 813 ff. Kirkehist. Saml. 5. R. VI, 189.

der, indtil Verdens ende, saa fræmt nogle icke self heel modtvilligen vilde forkaste saadan din Godheds dyrebar Skat...¹.«

Den her givne Forklaring m. H. t. Grundtvigs Kilde synes meget rimelig, men det er forstaaeligt, at man ikke har villet blive alene herved, men har ønsket at gaa endnu et Skridt tilbage og spørge: hvorpaa bygger da Resen sine Udtalelser? Dette har især Rørdam forsøgt², idet han udfra Paastanden om, at »det paaberaabte Udsagn af Luther næppe findes i dennes udgivne Skrifter og heller ikke i de af hans Venner samlede »Tischreden«,« har fremsat den Formodning, at Resen, der besad et ualmindelig indtrængende Kendskab til Reformationstidens Litteratur, hermed skulde have sigtet til nogle Udtryk i den Tilægnelse til Kong Christian III, hvormed *Frants Vormordsen* indleder sit Skrift *En skøn liden Bønnebog* fra 1551. Heri er der nemlig refereret en Prædiken af Luther, som i de stærkeste Udtryk priser Danmarks Lykke, fordi det under en saa kristeligssindet Regent som Christian III havde faaet Lov at opleve, at Kristus var blevet modtaget i dette Land, han, den korsfæstede, »som idag i saa mange Lande, Riger og Stæder forsmaaes, forskydes og fordrives i sit hellige Ord og udi Ordsens Annammere og Tjenere«. Til Gengæld var der Haab om, at Kongen skulde »derimod annammes igjen, og dine christne Under-saatter med alle gudfrygtelige i den ganske Verden, til de evige Saligheds Boliger evindeligt at blive, Amen³.«

Efter Rørdams Opfattelse er dette ikke Citater af en

¹) Den oprindelige Tekst til denne Bøn findes i J. P. Resen, *Pro pace adeo inspirata et tali tempore vere divina gratiarum actio congratulatioque solennis*, Hafniæ 1629; det citerede Stykke Bl. C 4.

²) Kirkehist. Saml. 5. R. VI, 191 ff.

³) Ib. 5. R. II, 465. Rørdams Bemærkning ib. S. 464, at Original-udgaven af Frants Vormordsens Bønnebog maa være udkommet 1551, da Fortalen er dateret i dette Aar, er urigtig. Kolofonen viser klart nok, at Trykkeaaret er 1552.

trykt Prædiken af Luther, men antagelig Referat af en Prædiken, som en eller flere af de mange danske Studenter, som i Reformationstiden besøgte Wittenberg, kan have hørt og optegnet. De paagældende Ytringer af Luther kan saa senere, — slutter Rørdam videre —, have afgivet Grundlaget for Resens ovenfor nævnte Udtalelser, hvad der er saa meget mere sandsynligt, som disse er fremsat paa et Tidspunkt, da det kunde se ud, som om den evangeliske Kirkes Dage i Tyskland var talte, og da mange under Trykket af Trediveaarskrigens Rædsler søgte til Norden for der at finde et Fristed.

Rørdams Forklaring maa imidlertid sikkert betragtes som i det væsentlige forfejlet. For det første kan der gøres opmærksom paa, at den Prædiken, Frants Vormordsen gengiver, i Virkeligheden ikke indeholder nogensomhelst Spaadom om Kirkens Skæbne i Norden, men blot en stærk Lovprisning af den faktisk bestaaende kirkelige Tilstand i Danmark fulgt af en Henvisning til, at den danske Konges og det danske Folks kristelige Sindelag borger godt for den evige Salighed, de har i Vente. For det andet er det ganske ufornuddent at søge til en saa fjerntliggende Kilde som Frants Vormordsens Bønebog, da den »Spaadom«, Resen sigter til, findes langt tydeligere udtrykt et Sted i Luthers Tischreden. Endelig kan det tilføjes, at det ikke er Trediveaarskrigens fortvivlede Tilstande, der først har ført Resen ind paa at anvende denne Udtalelse af Luther, men at han allerede mange Aar tidligere har givet Udtryk for en lignende Tankegang.

Første Gang, man kan paapege dette, er saa vidt mig bekendt i hans store Forsvarsskrift for de Punkter i hans teologiske Helhedsanskuelser, som han i Aarene efter 1609 var blevet saa skarpt angrebet for, *De sancta fide*, Hafn. 1614. I Bogens Slutningskapitel behandler Resen Luthers Katekismus, taler om den høje Værdi, der maa tillægges dette Arbejde, og fortsætter derpaa saaledes i

den latinske Tekst p. 125 v: og i den tilsvarende danske i Oversættelsen »Om den hel- lige Tro«, Kbh. 1614, S. 195:

»Tum illud nobis gratissimum esse debet quod ibidem 25.¹ refert D. Joh. Forsterus, ex ore Lutheri: doctrinam Evangelicam jam pervagatam esse per Orbem terrarum: nam primum incepit in oriente, deinde vergebat ad meridiem, hinc tendebat versus occasum, quæ nostro tempore accessit quoque ad Septentrionem: ut istis subjecerit ille: in sagena pisces comprehendendi sunt. Q. D. Ecclesiam Septentrionis futuram Christianis fertilissimam: in qua ante finem mundi verbum Dei fructum ferret copiose.«

»Saa skal oc dette være oss gantske kiert, oc yndeligt, Som D. Johannes Forsterus sammesteds 25.¹ aff Lutheri egen Mund haffuer optegnit, huorledis hand en gang betænckte det, At den Evangeliske Lærdom, haffuer nu vandrit negsten, offuer den ganske vide Verdens Kretz: Thi den Begynte, sagde hand, først vdi Østen, oc siden hendflytte sig til sønden, oc kom saa mod vesten, oc haffuer nu vdi vor Tid, streckit sig imod Norden, saa den oc er kommen did hen, At hand strax der paa, haffuer sagdt: Fiskene skulde jo fangis vdi Kalffuen², oc ved enden paa Vodden, lige som hand vilde sige: At den Christne Kircke imod Noorden, skulde bliffue ganske Folckerig, met Christne Mennisker, oc Guds Børn, Saa at Guds Ord, skulde giøre megen fruct, der, for Verdens ende.«

Som Resen selv siger her, er det i Luthers Tischreden, at man skal søge Kilden til den nævnte Udtalelse. I den store kritiske Udgave af Luthers Bordtaler i Weimar-udgaven af hans Skrifter findes dette Sted registreret som Nr. 7068³ og lyder saaledes:

¹) Dette Tal sigter formentlig til Colloquia oder Tischreden D. Mart. Luthers . . . zusammengetragen [von Johs. Aurifaber], 1566?, fol. 25 v.

²) Kalven er Posen paa et Vaad. (O. Kalkar).

³) D. Martin Luthers Werke. Tischreden VI, Weimar 1921, S. 366—7.

»Wie Gottes Wort in der Welt sey umhergezogen. Doct. Johann Forsterus hat oft gesaget, dass er aus D. M. Lutheri Maul gehört hab, »dass die Lehre des Euangelii nun sey in der ganzen Welt gewesen. Denn erstlich habs angefangen in Oriente; darnach sey es kommen gegen Mittag; zum Dritten, gegen Untergang der Sonnen; aber zu unser Zeit, da ist, als zum Vierten, das göttliche Wort auch gegen Mitternacht kommen.« Und hatte Doctor Luther drauf pflegen zu sagen: »Im Keutel wird man die Fische fahen;« als sollt er sagen: Die Kirche gegen Mitternacht wird am meisten Christen geben, dass für dem Ende der Welt wird Gottes Wort viel Früchte schaffen.«

Stedet findes oprindeligt i den Samling af Tischreden, der er samlet af *Johannes Aurifaber* († 1575), og hvis Kildeværdi i Almindelighed sættes meget højt f. Eks. af den kyndigste Kender af Luthers Bordtaler, Gustav Kroker¹. Tilmed fremgaar det af det citerede Sted selv, at Hjemmelsmanden for denne Ytring er *Johann Forster* (1495—1556), der i flere Aar stod i nært Forhold til Luther, var hans Bordfælle og bl. a. stod Fadder til et af hans Børn. Siden blev han især kendt som en af sin Tids ypperste Hebraister og som den, der gennemførte Reformationen i Grevskabet Henneberg². Da det paagældende Sted er udateret, kan man ikke med Nøjagtighed angive, paa hvilket Tidspunkt Luther er fremkommet med sin »Spaadom«, men det er ikke usandsynligt at formode, at han har fremsat den indenfor det Tidsrum, der begrænses af Aarene 1530 og 1535. I det førstnævnte Aar blev Forster nemlig immatrikuleret i Wittenberg, og 1535 forlod han Byen for at blive Præst i Augsburg³.

Luthers Udtalelse synes saaledes godt afhjemlet, men ser man nøjere paa dens Indhold, er det tvivlsomt, om

¹) Luther-Jahrbuch. Jahrbuch der Luther-Gesellschaft, herausg. von Prof. D. Jordan, I (1920), 129 ff.

²) W. Germann, D. Johann Forster, der Hennebergische Reformator, 1894.

³) W. Germann, anf. Skrift S. 31—48.

Resen sprogligt har haft Ret til at lægge det Indhold ind i den, som han gør. Efter hele Sammenhængen synes nemlig Udtrykket »gegen Mitternacht« (jvfr. Oversættelsen »ad Septentrionem«) at maatte tages i videre Forstand i Betydningen »nordlig«, ikke i den specielle »nordisk«. Efter at have omtalt Egnene mod de øvrige tre Verdenshjørner Øst, Syd og Vest nævner Luther tilsidst det fjerde blot for at fremhæve, til hvilket Himmelstrøg Evangeliet paa sin Vej henover Europa sidst er kommet. Efter denne Forstaaelse synes Luther ikke særlig at have sigtet til Kirkerne nord for Elben, men at have haft alle nordlige — saaledes ogsaa de tyske — Kirker i sine Tanker. Resens Opfattelse af, at der efter Luthers »Spaadom« skulde være knyttet en særlig Forjættelse til den dansk-norske Kirke maa derfor siges at hvile paa et for spinkelt Grundlag, og senere Tidens Forsøg paa nærmere at begrunde en saadan formentlig Forudsigelse af Luther ved bl. a. at henvise til, at han paa sine ældre Dage skulde have »husvalet sig ved den danske Hjærtelighed, der var saa beslægtet med hans egen¹«, er ren Konstruktion.

Kun faa Aar efter, at Resen havde benyttet denne Luther-Udtalelse paa den her omtalte Maade i *De sancta fide*, anvendte han den igen, da han 1617 som Sjællands Biskop udsendte det Skrift, der bærer Titlen *Jubilæus*

¹) Dansk Kirketidende 1883 S. 818. — Noget ganske andet er, at derimod Melanchton om den nordiske Kirke synes at have udtalt sig paa den direkte profetiske Maade, som man efter Traditionen tillægger Luther. Et interessant Vidnesbyrd herom findes i et Brev af 18. Febr. 1607 fra den gamle Biskop Jakob Holm († 1609) i Vendelbo Stift til Biskop P. J. Winstrup, hvori det bl. a. hedder: »Memini, me audivisse a Præceptoribus meis olim Witebergæ, qui Phil. Melanchthonem viderant et docentem audiverant, ipsum prædixisse, ut religio turbata in Germania requiesceret aliquamdiu in Dania. An prædictioni ipsius eventus responderit, Tibi judicandum relinquo«. (Dänische Bibliothec IV, 102). Den Wittenbergertradition, som Holm her hentyder til, maa han have lært at kende under sit Studieophold i denne By 1571—4. (Bjørn Kornerup, Biskop Hans Poulsen Resen I, 41).

Christianus, og som giver Forskrifter for, hvorledes man paa værdig Maade skulde fejre det første Reformations-jubilæum i den dansk-norske Kirke. I Indledningen her-til¹ henviser Resen nemlig atter til det paagældende Sted i Bordtalerne som en yderligere Tilskyndelse til at arbejde og bede for den nordiske Kirke, idet han betoner, at man bør tillægge denne Luthers Forudsigelse (prædictio) en ganske særlig Værdi. Ogsaa i senere Udtalelser af Resen kan man spore samme Holdning overfor Luthers »Spaadom«, saaledes i den tidligere nævnte Mikkelsdagstakkebøn fra 1629.

Naar Resen saaledes gentagne Gange lægger Vægt paa at fremhæve den her behandlede Udtalelse af Luther, maa Grunden hertil naturligvis først og fremmest søges i den overordentlig stærke Beundring, han fremfor nogen nærede for Luther som den store kirkelige Heros, hvem han siden c. 1605 i stadig varmere Udtryk havde lovprist ved enhver tænkelig Lejlighed. Men samtidig staar han formodentlig under Indflydelse af en almindelig Bevægelse i Tiden, idet det var god Latin indenfor ortodoks-lutherske Kredse at tillægge Luther den allerstørste Betydning som Profet. Ligesom Johann Huss og Johann Hiltten havde spaaet om Luthers Optræden, saaledes havde ogsaa denne, mente man, profeteret om Pavedømmets Undergang, om Tysklands Utaknemmelighed overfor Evangeliet og ikke mindst om de haarde Straffe, der vilde ramme Tyskland til Gengæld herfor. En hel Række

¹) H. P. Resen, Jubilæus *Christianus* A 2 v. (jvfr. H. P. Resen, *Lutherus triumphans* C 7 v). — Af senere danske lutherske Teologer, der har hentydet til Luthers Spaadom paa samme Maade som Resen, kan her nævnes Morten Reenberg (*Kirkehist. Saml.* 3. R. III, 783) og Peder Hersleb, der i sin Prædiken »Den Salighed, der er ved Christendommen i dette Liv«, 1737, S. 70 bl. a. siger: »Herre! giv ikke din due i røveres hænder! lad din tieners Lutheri spaadom blive ved din naade opfyldt, at omend Evangelii lys hist og her skal blive udslukt, hvilket du dog i naade afvende! saa skal det dog i Norden brende indtil verdens ende.«

lutherske Teologer bestræbte sig for at samle Luthers profetiske Udsagn og eftervise, hvorledes de dels allerede var gaaet i Opfyldelse, dels var paa Vej til at gøre det. Fremfor alle maa man i denne Forbindelse nævne *Johann Saubert* († 1646 som Præst i Nürnberg), der i sit 1632 udgivne Skrift *Lutherus propheta Germaniæ* mere typisk end nogen anden har sat sig til Opgave paa Baggrund af Luthers Forudsigelser at svinge Bodssvøben over sin forhærdede Samtid¹.

¹) Hans Leube, *Die Reformideen in der deutschen lutherischen Kirche zur Zeit der Orthodoxie*, 1924, S. 159 ff. Det ovenfor nævnte Skrift af J. Saubert har kun været mig tilgængeligt gennem Leubes udførlige Referat.